

CARTOGRAFIEM-NOS

UN PROJECTE PER TERCER CICLE DE PRIMÀRIA

Aina Bauzà Medrano
Eva Cifre Moré
Sebastià Mascaró Cabré
Irene Amengual Quevedo

difusio@esbaluard.org

“Utilitzaria, doncs, la cartografia l’art per embellir el món...
o per fer-lo mes lleig? Per mostrar el millor i el pitjor,
el cartògraf reforça el traçat, superposa les línies, exagera
els moviments, manipula els colors, dramatitza el tema
amb jocs d’ombres i de llums. El mapa és una obra d’art sempre
que no es conformi a miniaturitzar el territori, sinó que
expressi també la sensibilitat dels pobles, la percepció que
tenen de les societats i dels seus modes d’organització d’espai”

CCCB, Fronteres

Ens va costar escollir el títol per un projecte que se’ns escapava una mica, no sabíem ben bé com afrontar la incertesa, el fet que cada escola el pogués modificar, cada escola, com si d’un tros de terra es tractés, s’havia de mapar, els alumnes, els mestres, l’escola i el barri. Per nosaltres és el primer projecte, l’objectiu més important del qual és escoltar les diverses veus que sorgeixen en l’encontre del centre escolar, tenint en compte tota la comunitat, i el museu com a institució i com a departament educatiu.

Des d’aquí intentarem fer un mapa del que ha representat per nosaltres aquest projecte, com ens hem sentit, que hem après i que hem abandonat pel camí. Intentarem reflectir les diferents veus protagonistes, els acords, desacords i conflictes que hem intentat anar superant i assumint, així com on som ara, on ens ha portat anar als centres escolars, entrar a les aules i escoltar i parlar.

Seguint la metàfora del mapa, el nostre començaria amb el curs “Pràctiques dialògiques. Interseccions de la pedagogia crítica i la

museologia crítica". Un dels objectius del departament com a tal, és treballar des del marc de la pedagogia crítica i la museologia crítica. Per aquesta raó posarem en marxa aquest seminari-taller coordinat per Javier Rodrigo, el juliol del 2006¹. L'experiència viscuda i els encontres amb les ponents ens varen donar l'empenta que ens faltava per començar una nova manera de fer i d'apropar-nos a l'àmbit escolar des d'un treball dialògic que, com anirem veient, encara no hem aconseguit dur a terme plenament.

Primer ens situarem nosaltres dins el mapa. Entenem el museu com a un sistema institucional, com un territori de negociació i conflicte on el treball es presenta com una constant negociació "en els enclavaments de diferents cultures i subjectivitats que habiten, visiten o rebutgen els museus" (Rodrigo, 2007).² Per primera vegada el departament s'ha fet plenament conscient de les dificultats que emergeixen quan es vol treballar des del dialogisme, entès segons Batjin, "com la manera que té el llenguatge constantment de interpel·lar i referir-se a altres persones, a altres parles, i així d'inter-actuar i de creuar diverses dimensions de la parla" (Rodrigo, 2007),³ i pretendre subvertir el joc de poder que es generen en les visites i tallers al museu. Fer emergir la dimensió política d'aquest entrecruament de veus en "múltiples estrats" (Rodrigo, 2007), veus i silencis que en aquest projecte modifiquen el seu dia a dia i la seva execució final, l'exposició.

El projecte

Cartografiem-nos sorgeix de la necessitat, com a professionals reflexius⁴, de treballar més enllà de les parets del museu i d'elaborar una proposta interdisciplinària, a llarg termini, on es creuin els diferents

¹ Les actes d'aquest seminari taller estan publicades. RODRIGO, Javier [ed.]. *Pràctiques dialògiques. Interseccions de la pedagogia crítica i la museologia crítica*. Palma: Es Baluard Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma, 2007.

² RODRIGO, Javier. "Introducció. Envers pràctiques dialògiques. Nous territoris de cruïlla entre cultures, polítiques i pedagogies" A: RODRIGO, Javier [ed.]. *Pràctiques dialògiques. Interseccions de la pedagogia crítica i la museologia crítica*. Palma: Es Baluard Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma, 2007, pàg. 12.

³ *Opus cit.* pàg. 15.

⁴ "Professional reflexiu és l'educador o educadora conscient del seu constant aprenentatge i és capaç de reconstruir els problemes en la pràctica". PADRÓ, Carla. "Educación artística en museos y centros de arte: líneas y tendencias". A: *La mirada inquieta. Educación artística y museos*. València: Universitat de València, 2005, pàg. 138.

discursos que es generen al museu i a l'escola, que l'encontre entre les diferents cultures (escola i museus com a institució, mestres, alumnat amb tota la seva diversitat, direcció de les dues institucions i les educadores i educador) produeixi un aprenentatge significatiu. La negociació constant és la base del projecte.

Tornem a la metàfora, ara des de la pedagogia crítica citant a Carla Padró:⁵ "Cartografiar és traçar un mapa que és diferent a un calc que cerca reproduir un original al qual fa referència. El mapa, en canvi es traça de manera original, únic als trets del pla al qual s'aventura. Segons Deleuze i Guatari (2003) el cartògraf és un nòmada, un creador, un expedicionari, un explorador, i la cartografia és exploració i experimentació, traçar línies que no existeixen". Amb aquesta emocionant definició desafiem als al·lots i al·lotes a convertir-se en cartògrafs.

El tema que tractem és el paisatge. Hem escollit aquest tema per la importància que té dins el currículum escolar de primària (contemplat dins l'Àrea de Coneixement del medi natural, social i cultural), també perquè en el nostre museu el paisatge és molt present a la col·lecció. Hi trobem diversos artistes representants de la tradició pictòrica que es va desenvolupar a finals del segle XIX i XX, un moment d'esplendor gràcies a la confluència d'artistes locals i estrangers a l'illa, atrets pel paisatge i llum singulars. És en aquest moment que neix el mite turístic de "l'illa de la calma", plenament vigent als missatges turístics de l'actualitat. També és una temàtica molt propera als nins i nines, forma part de la seva cultura escolar, de l'oci i del joc: el camp, la platja i la ciutat. Per nosaltres com a educadores era un tema relativament fàcil de tractar i, en aquests moments a Mallorca és polèmic, controvertit i dóna peu a treballar-lo críticament amb senzillesa. Es treballa com a construcció cultural en general, i particularment el paisatge urbà del barri al qual pertany l'escola, on, els i les estudiants han de desenvolupar la seva

⁵ PADRÓ, Carla. "Museus i educació: cartografia d'un cas". A: RODRIGO, Javier [ed.]. *Pràctiques dialògiques. Interseccions de la pedagogia crítica i la museologia crítica*. Palma: Es Baluard Museu d'Art Modern i contemporani de Palma, 2007, pàg. 26.

mirada, exercir d'exploradors nòmades i experimentar una nova cartografia.

Molt breument explicarem l'estructura del taller: té quatre parts ben diferenciades, la primera consisteix en anar a les aules i explicar el projecte als alumnes. Els hi donem un mapa del barri on han de dibuixar i explicar el seu recorregut de casa a l'escola; dues càmeres de fotos d'un sol us per cada grup classe, que poden fer servir segons els mestres i els al·lots i al·lotes creguin més convenient; un model d'entrevistes (perquè sigui manipulable i canviat), i un sobre per cada alumne perquè recullin un objecte que els vinculi emocionalment al lloc. Els hi portem una caixa on guardar totes les troballes i deixem obert el camp a totes les seves aportacions.

Un cop han treballat amb aquest material comença la segona part, venen a fer la visita al museu. Primer reflexionem sobre el significat de paisatge i sobre la importància i construcció de patrimoni amb valor simbòlic. Expliquem una anècdota del museu: els anys 1950, quan va passar a mans privades, s'intentà esbucar la murada per fer especulació urbanística. La reacció popular va obligar l'Ajuntament de la ciutat a reaccionar. El baluard es va declarar monument històric i es reconstruí amb les mateixes pedres. Aquest fet ens proporciona el discurs per poder desenvolupar una dramatització on, per grups, es juga a agafar un rol i defensar-lo. Es discuteix la destrucció d'un element patrimonial emblemàtic del barri de l'escola, d'aquí passem a reflexionar sobre el moment actual i, a través de la col·lecció, relacionem el discurs de la mostra dins les sales —sense deixar de banda el discurs estètic—, amb la manera de vendre's l'illa al sector turístic, a través d'un postaler.

La visita al museu acaba relacionant el treball que ells han realitzat a l'escola amb diversos artistes contemporanis. La selecció d'artistes varia segons la feina feta a l'aula i és, en cada cas, diferent. A partir d'aquí comença la tercera part, on segons la decisió negociada entre els mestres, l'alumnat i les educadores i l'educador es duu a terme, dins les aules, el projecte artístic negociat. Tot finalitza amb una exposició primer al barri i després al museu, on es mostren els treballs realitzats

4

per les escoles participants. Exposar al barri ens interessa per l'obertura que suposa de l'escola cap a la gent del carrer que ha format part de la investigació realitzada i, molts cops, se'ls hi ha demanat que siguin actors del projecte (per exemple, una escola realitzà una acció amb la participació activa dels vianants). En definitiva, és un retorn cap al barri dels resultats del treball que s'ha fet al seu voltant.

Ara parlarem de la realitat força específica amb cada centre i diferent, també, de la somiada, així com dels conflictes, les mancances i les desercions.

Tres escoles, tres mons diferents

Primer, volem donar les gràcies a les escoles que han iniciat amb nosaltres aquesta expedició. Hem construït aprenentatge significatiu gràcies a tot el que ens han donat, i esperem que per a elles l'encontre també hagi estat positiu.

Un col·legi petit, al camp, on tothom es coneix

A aquesta escola hi ha un grup classe per cicle. La característica més important és el poc nombre d'alumnes i molts són estrangers europeus.

En xxx és alemany i fa poc temps que és a Mallorca, no entén massa el mallorquí i el castellà només una mica. En xxx (també de procedència alemanya) l'ajuda⁶.

Es treu la capsa en mig de l'aula, tot plegat una gran curiositat! Tots i totes s'hi acosten volen saber que hi ha dintre, què els hi hem portat?

Amb aquestes cites volem mostrar l'expectació i la gran implicació dels al·lots i al·lotes cap al projecte des del primer moment. La primera

⁶ Les anotacions de camp de l'educadora i l'educador estan escrites en itàlica.

negociació amb el professorat va anar molt bé, tothom estava molt engrescat. La problemàtica sorgí després de la visita al museu, no s'esperaven el que varen viure, també era la nostra primera vegada. Això provocà un desencís per part del professorat: massa feina i poc rentable. En una escola petita la pressió dels pares pot ser molt dura. Ajudà a arribar al final del projecte el fet que el nostre museu és molt mediàtic (de tot se'n treu profit). Finalment es feu una exposició a la biblioteca del poble amb la presència de la directora i dels medis de comunicació.

En aquest cas hi va haver una gran falta de comunicació entre nosaltres i l'escola. Als inicis de la negociació les coses haurien d'haver quedat més clares. Un projecte inicialment bo, on la presència de les veus dels nins i nines hi era present, es va finalitzar per la nostre intervenció unilateral, ens ho varen deixar tot a les nostres mans.

Una escola de sis vies per cicle al centre de la ciutat

Si cada escola és un món, cada aula també ho és i les negociacions creixen. Després de presentar el projecte al coordinador de cicle, que es va il·lusionar molt, les educadores l'anaren a exposar a la resta de mestres. El primer problema sorgí pel fet que a aquesta escola es treballa per cicles, i no tots els mestres estaven d'acord en participar. Finalment es va trencar la manera de treballar i participaren només els sisè, tres cursos.

Anàvem una mica cansats, emperò la part pràctica sortí bé. La presentació dels artistes d'ara que treballen el paisatge per vies diferents es va entendre perfectament per part dels nins i nines que en tot moment intervenien i demanaven, així com els conceptes treballats que projectàvem a través d'una transparència.

Aquest centre es va fer seves totes les nostres propostes i les va modificar segons les seves necessitats, tant la feina a l'aula com la visita

al museu la consideràrem molt bona, i això ens va fer gaudir molt del treball realitzat: anàrem aprenent dia a dia. En aquest cas, tant l'alumnat com els mestres tenien una vivència significativa del que estava succeint. Els i les estudiants aportaren una feina sorprenent i estaven molt engrescats. El segon problema —per nosaltres, ja que anava en contra dels nostres objectius—, fou que la veu dels alumnes estava totalment dirigida, en aquest cas els mestres eren els que tenien el poder. Finalment, l'escola va decidir no seguir amb el projecte. Per problemes d'agenda no podien assumir el treball, volien fer-ho bé o no fer-ho.

Nosaltres ho hem viscut com un fracàs, era el centre sobre el qual havíem dipositat més expectatives i el més satisfactori. Potser el projecte hauria d'entrar dins l'agenda escolar? Tenir-la més en compte i ser més realistes a l'hora de negociar? Que el professorat rebi algun tipus de compensació? Hem demanat massa?

Un col·legi dins una barriada perifèrica

La primera reunió es va fer aquest cop al centre, entre la directora, el mestre i les educadores. És un centre amb dues vies per cicle. A la direcció li interessen els projectes innovadors i s'apunten a treballar amb nosaltres. Poc després descobrirem que també li interessava la vessant mediàtica i conservadora del nostre museu.

Sigui com sigui, ha estat amb aquest col·legi amb el que hem fet una feina més profunda, acabada i del qual hem tingut més recolzament, sobretot per part del mestre que es va donar sense reserves. Això va provocar una gran diferència a l'hora de treballar, amb un grup es va poder dur a terme una feina col·lectiva, consensuada, negociada entre tots i molt més complexa. Amb l'altre, sense recolzament per part del mestre i amb moltes més dificultats de comportament i diversitat, la feina va ser quasi totalment dirigida.

Del material aportat pel grup més participatiu sorgí una temàtica de treball crítica amb un projecte urbanístic de la ciutat. Els al·lots i al·lotes estaven molt engrescats a fer-ho, però de direcció va venir una negociació unilateral i rotunda. Per primera vegada no se'ns va donar opció a negociar. Ens imposaren treballar el tema de la neteja, també present a les entrevistes i imatges aportades pels estudiants. De totes maneres la bona predisposició va fer que el projecte es desenvolupés normalment.

El treball consistí en realitzar ocupacions d'espais, accions, intervencions, interaccions amb els vianants...

Graffiti.

Ha costat molt elegir el graffiti i la cosa ha començat a sortir de mare, posat que han emergit molts espais de discussió.

¿Cuál nos gusta más?¿pero si escogemos uno tan bonito entonces todo el mundo estará a favor?! Si cambiamos la silla de sitio así tendremos opiniones sobre diferentes graffities...; hay uno muy bonito pero por el que pasa poca gente y otro más feo pero que está en un espacio más transitado.

Tot es va documentar i amb el material generat, murals, dibuixos, audiovisuals... es va realitzar una exposició, primer al mercat del barri i després al museu, conjuntament amb l'altra escola.

Volem destacar dos aspectes diferenciadors del treball amb aquest col·legi que s'han produït pel fet que, realment, el projecte s'ha realitzat de principi a fi. Un: les educadores han percebut un canvi qualitatiu en la seva relació amb els alumnes, no és la mateixa que tenen al museu. El fet d'entrar a les aules i treballar amb ells fa que els esperin amb ànsia, il·lusionats i es crea una relació estreta que canvia el comportament, la manera de fer i dóna resultats qualitatius.

Els nervis que tenim en entrar a la classe son molt sans en el sentit que són símptoma de que estem fent quelcom no preescrit,

que se surt del guió (tipus de projecte, el nostre rol com educadores, una altra ubicació). Què significa anar a un altre lloc? No és aquest una espècie de trànsit que també afecta a la nostra identitat o rol?

L'altre aspecte és la importància de l'exposició. Per a ells va ser el moment més emocionant, sense, res hauria tingut sentit. És en aquest moment quan se n'adonen del que han fet, és un moment d'aprenentatge important, a part de veure l'autoestima reforçada pel fet de trobar els seus noms, i les seves obres tractades com una obra d'art dins un museu. També és un moment significatiu per les institucions, tant l'escolar com la museística, en aquest moment es produeix l'encontre entre les dues direccions i la premsa. Per acabar la roda, el departament educatiu també en surt enfortit de cara a la pròpia institució.

De totes maneres, hi ha aspectes del projecte que son millorables i que tenen a veure sobre tot amb la representació de les veus d'aquells implicats en el projecte.

Vàrem sortir de l'escola i vàrem anar a un lloc on hi havia molts de grafittis. Dúiem una cadira, un cartell que anunciava "Què penseu dels grafittis?" També dúiem un bolígraf amb un quadern perquè a la gent que l'interessava pogués opinar. Varen venir dues persones per opinar dels grafittis per si eren brutor o art. Després de que havien opinat les dues persones vàrem anar a un altre lloc. Després de dues hores vàrem tornar al lloc on hi havia els grafittis i el material que havíem deixat. Per sort ningú ens havia llevat res. Vérem que passava una persona i li vàrem dir si volia opinar i es va seure a opinar.

El nostre objectiu de cara a la realització del projecte era acostar-nos el més possible al que Bhabha (2006) anomena pràctiques *in-between*. Aquest autor entén la cultura com a enunciació, això és, quelcom generat activament a partir de la pràctica significant des de posicions situades, i on es transgredeixen els discursos hegemònics. L'important

no és el que es diu sinó on i des d'on. La cultura com a enunciació es crea a partir del diàleg amb el que està establert i la especificitat dels que parlen. Així, els subjectes esdevenen a través d'aquest procés de constant revisió i reinscripció, d'aquestes pràctiques *in-between* entre allò establert i la seva reformulació des d'allò particular, agents de la seva història i experiència. El que aquí compta, allò polític, no és la història que es transmet, sinó el procés mateix de contar-la. És l'exercici d'escapar de la uniformació que comporta el Saber per tal de negociar els significats en els que construïm les nostres subjectivitats.

El que apareix en aquesta cartel·la és la descripció d'un treball, però no una reflexió del perquè es va realitzar ni la relació que els seus autors tenen amb el mateix. Això és simptomàtic de que el diàleg amb l'educadora no va ser prou ric, i que qüestions com el perquè es realitza una obra d'aquesta forma no varen acabar de quallar o ser significatives per als i les estudiants. El que es representa en aquesta cartel·la és la implicació i el sentir-se autors, però al final tot quedà en una pràctica que té més a veure amb allò celebratiu que amb allò compromès i problematitzador. Establirem un diàleg a mitges més que entre-mig, encara que també s'han de tenir en compte les limitacions del nostre marc de treball; el temps, les concepcions convencionals entorn a l'obra d'art, l'edat dels i les alumnes, les limitacions estructurals de l'escola.

Segons el plantejament de Bhabha,⁷ les pràctiques de traducció cultural no sols impliquen rearticular significats, sinó també, deixar-los a altres persones per a la seva posterior reelaboració. El nostre propòsit era que els i les estudiants desenvolupessin un projecte sobre el barri escolar, entès aquest com a comunitat —des de les persones que hi viuen—. No contemplàvem el treball realitzat com una obra acabada sinó que volíem que aquest fos quelcom en el que els veïns poguessin participar, en la mesura del possible, encara que fos interactuant amb la visió dels nois i noies sobre una problemàtica comú. El disseny del cartell havia de servir per a que els veïns i veïnes vinguessin a la inauguració i

⁷ Bhabha, H. "The postcolonial and the postmodern: The question of agency". *The Location of Culture*. London: Routledge, 2006.

aconseguir aquesta interacció, però al final els cartells no es varen repartir i el nostre propòsit no es va complir. . .

A manera de final

No ens hem aturat a tots els accidents que podíem dibuixar d'aquest mapa, potser ens hem entretingut més en els conflictes que en els encerts. Després d'avaluar el projecte hem vist la importància de la negociació amb els mestres i d'intentar entendre la seva cultura i problemàtiques específiques, que no són les nostres. A les dues bandes ens costa canviar postures i posicionaments, de vegades no parlem en el mateix registre. Els i les estudiants són els que en surten perjudicats, la seva veu és la primera que calla. Per nosaltres aquest treball d'un any escolar, dedicant més d'un trimestre per centre, ha estat molt gratificant, tant a nivell humà com professional.

Aina Bauzà Medrano
Eva Cifre Moré
Sebastià Mascaró Cabré
Irene Amengual Quevedo